

IVAN GYÖRFY-HO
OSVĚTOVÉ ŠKOLSKÉ KNIZOČKY

ZEMEPIS

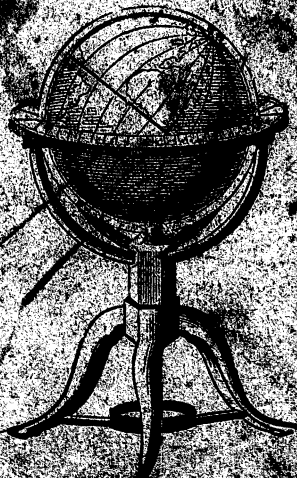
PRE NÁRODNE ŠKOLY

PRÍRUČNÁ KNIZOČKA PRE NÁRODNÝCH
ŠKOLÁKOV.

SPISAL

IVAN GYÖRFY

PRÍMACIÁLNY HL. UČITEĽ

64 48/31
12

Europa

Slovenská pedagogická knižnica Bratislava
Sign.
Prír. čís. 0153320

H 452.3 (1) (11)

Afrika

PRVÝ DIEL.

I. Úvod.

1. Nebo a obzor.

Výjdeme-li za pekného jarného dňa do pola a pozreme-li hore, uvidíme nad sebou tmavo-modré klenutie: to je n e b o. Keď pozdvihneme oči rovno nad seba, bude sa nám zdať nebo nad našou hlavou najvyššie. Kamkoľvek by sme zašli, všady to isté skúsime, že najvyšší bod*) na nebi rovno n a d h l a v o u nám stojí. Tento bod menuje sa n a d h l a v n í k o m čili z e n i t h o m.

Nebo.

Trochu opodál od tohoto bodu kloní sa obloha nebeská k zemi, a tak sa zdá, jakoby sa ďaleko od nás nebo a zem dotýkaly. Celé to kolo, kde sa nebo zeme zdánlive dotýka, volá sa o b z o r čili h o r i z o n. Obloha nebeská nedotýka sa v skutku našej zeme, ba ani to nie je opravdivá obloha, než len zdánlivá. Keby ten najlepší leták tisíc rokov letel hore, preca by k tej oblohe nedoletel, pretože prázdina nebeská je nesmierna.

Obzor.

2. Strany sveta, slnko, mesiac.

Ponevác obloha nebeská je všady jednako zaokruhlená, preto je potrebné označiť na nej dakoľko bodov, dľa ktorých by sme sa rídili mohli.

Týto body čili strany sveta ukazuje nám tam kde vychádza, poledňuje a zapáda. Tú stranu

obzoru, kde slnko každé ráno zdánlive vychádza a menujeme východom. Keby sme sa ráno proti tejto strane tvárou obrátili, a keby sme tak až do večera stáli, skusili by sme, že nám večer slnko za chrbátom zapáda; teda za nami, priam naproti východu leží západ. Od pravej ruky, kde slnko na poludne o 12 hodinách stojí, je poľudnia strana, čili juh; a na druhom boku od ľavej ruky je poľnočná strana čili sever.

Obrátíme-li sa potom tvárou k severu, budeme mať pred sebou sever, za sebou juh; na ľavej strane slnko zapáda, na pravej vychádza.

Máme teda 4 strany sveta, totiž: východ, západ, juh, sever.

Slnko.

Týto štyri strany ukazuje nám, jako sme videli, vychádzajúce a zapádajúce slnko. Ale treba vedieť, že to vychádzanie a zapádanie je len zdánlivé, lebo slnko vždycky na jednom mieste oblohy nebeskej stojí.

Ačkoľvek sa nám to ináč pozdáva, preca je to pravda, že slnko ani výšej nevystupuje, ani nižej nezostupuje na oblohe; točí sa síce okolo seba, ale stále na jednom mieste zostáva, preto sa aj stálicou, t. j. stálou hviezdou, stálym telesom nebeským menuje.

Zem.

Medzi nepočetnými telesami nebeskými čili hviezdami je mnoho takých, ktoré teplo a svetlo od slnka dostávajú, pretože sa vždy okolo neho točia, okolo neho tak rečeno blúdia. Takéto hviezdy volajú sa bludicami. Náš pekný mesiac je takáto bludica. Ba i zem, na ktorej prebývame, je v skutku tiež jedno veľké, guľaté teleso nebeské, ktoré v prázdnine nebeskej slobodno sa pohybuje, okolo seba i okolo slnka sa točí a preca spadnúť nemôže, lebo všemohúcný Boh to nedopustí.

3. Podoba, rozdelenie a pohybovanie-sa našej zeme.

Podoba zeme

Kdekoľvek sa na površí našej zeme okolo seba rozhlíadneme, všade sa nám pozdáva, jakoby zem naša nesmierne veľikou vodorovnou planinou bola. Toto zdanie

odtud pochádza, že nevidíme nikdy celé povrchie zeme naraz, než vždy len malú čiastku. Ale vieme preca, že celá naša zem je veľiké, g u l e p o d o b n é t e l e s o, ktoré sa v prázdne nebeskej slobodno pohybuje. Pre túto gulatú podobu nemôžno povrchie zeme na papierovom liste tak vykresliť, aby nám všetky jeho čiastky odrazu do očí padly. Z tej príčiny užíva sa k vyobrazeniu celej podoby zemskej hodná gula, na spôsob tekvice, ktorá sa z e m e g u l o u čili globus-om menuje.

Pozrime sa teraz na jej dva najkrajnejšie body, kde tý dve železné osky sú upevnené. Ony nám označujú tú vymyslenú osu, okolo nejž sa naša zem pravidelne to čí. Týto dva body nazývajú sa preto t o č n a m i, ináč aj u h l a m i; vrchná je s e v e r n á, dolná ale j u ž n á t o č n a alebo u h o l.

R o v n e ďaleko od obidvoch uhlov vidíme v pro-
 stredu nápadnú čiaru čili radšie krúh, ktorýžto zemeguľu na dve r o v n é polovice delí, na severnú a južnú pól-
 guľu. To je r o v n í k, na ktorý slnečné paprsky kolmo padajú, preto tam vždycky náramná horúčosť panuje. Z oboch strán rovníka blížej ku uhlu vidíme dva iné rovnobežné kruhy, za ktorými paprsky slnečné nepála už tak silno, jakoby sa slnko odtud nazpät bolo o b r á t i l o; tieto dva kruhy menujú sa zato o b r a t n í k a m i, a síce ten, čo na severnej pólguľe beží, o b r a t n í k o m r a k a, ten ale, ktorý sa na južnej polovici nachádza, o b r a t n í k o m š k o p c a. Za obratníkami je povetrie čili podnebie miernejšie. Nedaleko uhlov vidno tiež dve silnejšie čiary, u h o l n í k a m i nazvané, za ktorými ustavičná silná zima panuje. Podľa toho rozoznávame na zemskej guľe päť o r a k é p o d n e b i e, totiž: dve s t u d e n é, dve m i e r n e a jedno h o r ú c e podnebie. Vlast naša padá do severného mierného podnebia. Okrem tých rovnobežných kruhov vidíme na zemeguli ešte aj iné kruhy, ktoré krížom cez obratníky a rovník bežia od jedného uhlu ku druhému. Keď slnko nad nektorým z týchto kruhov stojí, vtedy majú všetci, čo pod tou čiarou

Rozdeľer
zeme.

bývajú, p o l u d n e. Z tej príčiny volajú sa tieto kruhy p o l u d n í k a m i.

Dočenie-sa zeme.

Už ráz bolo povedané, že zem naša ustavične sa točí, a síce dvojnásobným spôsobom, totiž okolo seba i okolo slnka.

Okolo seba čili okolo svojej osy otočí sa raz za 24 hodín, a následkom tohoto točenia máme deň a noc. Okolo slnka zase otočí sa raz za 365 dní a 6 hodín, a to je priam jeden rok, ktorýžto na štyri časti delíme. Tieto štyri časti roku sú j a r o, l e t o, j a s e ň a z i m a.

4. Površie zeme.

Površie.

Prizreme-li sa bližej na površie čili na vonkajšok zemegule, uvidíme, že najväčšia časťka jakousi modrozelenou farbou je zalíčená, a že tu i tam väčšie kusy zase inú farbu majú. Tá modrozelená farba znamená to v e l i k é m o r e čili oceán, ktorým všetka pevná zem je otočená. Tie inobarevné kusy znamenajú p e v n i n u čili suchú zem. Površie zeme pozostáva teda čiastočne z vody a čiastočne zo suchej zeme. Voda skoro trikrát toľký priestor prikrýva, ako pevná zem.

5. Pevná zem.

pevná zem.

Pevná zem je nekde rovná, nekde vydatá. Rovná zem sa volá r o v n i n o u čili p l a n i n o u.

Veliký kus piesečnatej, opustenej zeme menuje sa p ú š ť čili pustatina. Vydaté časti zeme nazývame v ŕ š k a m i čili pahorkami. Sú-li vydaté časti vysoké, menujú sa h o r a m i čili vrchami. Kde je celý rad vysokých hôr, tam povstáva p o h o r i e. Končiare čili vrcholce veľmi vysokých hôr bývajú aj v lete snehom pokryté a volajú sa preto s ň a ž n í k a m i alebo l a d o v c a m i. I také vrchy sa nachádzajú, čo časom dým, popol, oheň vyhadzujú zo seba, a ktoré sa s o p k a m i ináč vulkánmy nazývajú.

6. Vody.

Vody.

Pozrime sa teraz na more; aj na tom zbadáme rozličné podoby. Na nektorých miestach vodrelo sa more hodne

daleko do pevnej zeme; tyto čiastky mora menujú sa z á t o k y lebo z á l i v y. Morské lode obyčajne na takých miestach sa pristavujú.

Inde vidíme, že sa ú z k y kus mora medzi dvoma pevninami ťahá: to je m o r s k á u ž i n a. Jestli ale nekde ú z k y kus zeme dve mora delí, nazýva sa to z e m s k o u u ž i n o u. Nekde vidíme kusy pevnej zeme, ktoré sú kol do kola morom otočené; to sú o s t r o v y alebo s i h o t e. Kde však kraj pevnej zeme jako roh vniká do mora, tak že ho zo troch strán more otáča, nazývame ho p ô l - o s t r o v o m.

Okrem mora nachádza sa voda i na pevnej zemi, a síce buďto t e k ú c a, buďto s t o j á c a. Tekúce vody pochádzajú z prameňov čili stokov. Keď voda z prameňa vyteká, je len j á r k o m, je-li už väčšia, menuje sa p o t o k o m. Vteká-li viacej potokov do jedného, povstáva r i e k a, a keď sa viacej riek spojí v jednu, tvoria v e l k ú r i e k u, ktorá i parné lode unese a konečne do mora vteká. Vtok rieky do mora nazýva sa ú s t í m. Stojáce vody sú buďto m o č i a r e, buďto j a z e r a. Medzi jazerami sú nektoré tak veľké, že môžu lode nosiť, jako more. Také jazero je u nás B a l a t o n (Blatno).

7. Rozdelenie mora a pevniny.

Jako more tak i pevnú zem na päť čiastok rozdelu- Čiastky
jeme. Čiastky mora sú nasledujúce: 1. S e v e r n é, 2. južné ľadové more okolo oboch uhlov. Týto dve mora sú skoro vždy zamrznuté. 3. A t l a n t i c k é more, ktoré sa od jedného ľadového mora až ku druhému ťahá. 4. I n d i c k é more, a 5. t i c h é čili svetové more.

Pevná zem má nasledujúcich päť čiastok: E u r o p a, Čiastky
A z i a, A f r i k a, A m e r i k a, A u s t r a l i a. Menujú sa: č i a s t k y s v e t a, inak ale tie tri prvé aj starým svetom a dve ostatné novým svetom. Nás sa najbližej týka Európa, pretože v tejto leží naša milá vlasť.

8. Zemský obrus.

Zemský obrus

Zem našu a na nej sa nachádzajúce mora i čiastky sveta naučili sme sa už poznávať na zemskej guli. Môžno však našu zem a jej čiastky i na papier nakresliť, čo sa i skutočne stáva. — Na takovom kusi papiera môže byť vyobrazená buďto polovic zemegule, buďto nektorá čiastka sveta, krajina, stolica, alebo jakýkoľvek kus zeme: a ponevác to tak vyzerá, jako biely obrus, preto sa to nazýva z e m s k ý m o b r u s o m č i l i z e m e v i d o m. Takýto zemský obrus visí tu pred nami, a krajina na ňom vykreslená je k r á l o v s t v o u h o r s k é.

strany sveta.

Keď máme pred sebou zemský obrus, musíme predovšetkým vedieť, kam padajú štyry strany sveta, ktoré sme vonku ukázali. Zapamatujme si teda, že na zemskom obrusi severná strana je vždy hore. Podľa toho ľahko uhádneme ostatné: h o r e s e v e r, d o l u j u h, n a p r a v o v ý c h o d, n a l a v o z á p a d. Tie strany, ktoré oproti štyrom rohom zemského obrusu ležia, majú svoje zvláštne mena: hore na pravo je roh medzi severom a východom a jeho strana sa volá s e v e r o - v ý c h o d o m. Hore na lavo je s e v e r o - z á p a d. Dole na pravo j u h o - v ý c h o d, na lavo a l e j u h o - z á p a d.

Aby sme sa však ešte lepšie vyznali na zemskom obrusi, musíme poznať aj tý rozličné čiary, kolieska, body a iné znaky, ktoré sa na ňom nalezajú.

Viďme jich teda po poriadku.

znaky, čiary.

Hned od kraju vidíme tlstú, krivú, popretrhovanú čiaru, ktorá sa okolo celého obrazu vinie, a obyčajne i nejakou farbou je nalíčená. Táto čiara značí k r a j i n s k é h r a n i c e. Vniutri vidíme podobné, ale menšie krivé čiary sem i tam sa krútiť. To sú h r a n i c e s t o l i č n é, ktoré tiež bývajú nekdy zabarvené.

Mimo týchto vidíme aj iné čierne, prehybované ale nepretrhnuté čiary; týto naznačujú t e k ú c e v o d y. Čím je tlstejšia čiara, tým väčšiu rieku značí.

Od týchto rovnejšie, všade jednaké, čierne čiary na-

značujú ž e l e z n ú d r a h u, po ktorej železnica chodí. Tiež tak hladké, ale tenšie čiarky znamenajú h r a d s k é, poštové a iné cesty pre obyčajné voze. Tmavé, zo samých tenulinkých čiarok pozostávajúce miesta značia h o r y a p o h o r i a: Čím sú takovéto miesta tmavšie, tým vyššie hory znamenajú.

Menej tmavé, avšak tiež mnohými tenkými čiarkami nastienené, a kol do kolo jednou tlstou čiarou otočené miesta vyznamenávajú j a z e r o. Niekdy aj more na tento spôsob označujú, obyčajne však prostred mora je celkom biely, alebo modro-zelenkavou farbou zafarbený, pretože morská voda vskutku tak vyzerá.

Na zemskej obrúsi sú napísané mena miest a osad; ale miesto, kde ležia, naznačuje malé koliesko alebo bod. Väčšie alebo dvojnásobné kolieska znamenajú k r á l o v s k é m e s t a; menšie zase m e s t e č k a. Najmenšie bodky lebo kolieska označujú d e d i n y.

Kde sa na miesto bodu hviezda nalezá, tam je p e v n o s ť č i l i h r a d. Také sú n. pr.: K o m á r n o, T e m e š v á r, a t. d.

Je-li vedľa bodu malá kaď, to znamená, že sú tam k ú p e l e. Konečne pri železničných stanicách vídať malú z á s t a v k u, pri parolodových prístavoch k o t v u; pri poštových stanicách zakrútenú t r ú b k u, a kde volakedy chýrečná bitka stála, dva krížom položené m e č e.

II. Rozhläd vo vlasti.

a) Obec.

Chcejúc sa obznámiť so zemou, znamenitejšími mestami, plodami a obyvateľstvom našej milej vlasti, začneme rozhläd na tom mieste, kde sa dietky s tým šlechetným úmyslom schádzajú, aby sa tam mnoho dobrého a užitočného naučily. Toto miesto je š k o l a.

Blízo ku škole stojí obyčajne vysoké stavenie s väzou, kam sa veriaci ľud časom shromažďuje, aby na obeti

sv. omše a iných službách Božích účasť bral, Pána Boha modlitbami a spevom chválil, za prijaté dobrodenia jemu ďakoval a za nové ho prosil.

Toto posvätné stavenie je dom Boží — k o s t o l č i l i c h r á m. Blízko kostola býva f á r a, kde duchovný pastier čili kňaz prebýva.

Na pravo i na lavo, hore i dole stoja domy obyvatelov, obyčajne vo dvoch radoch, a tvoria u l i c e. Vzadu za nimi sú stáje čili maštale a chlievy pre dobytok, — jako aj úkoly, stodoly a iné hospodárske staviska.

Za staviskami nachádzajú sa živým plotom alebo inou ohradou zaopatrené z a h r a d y lebo h u m n á. Toto sú spolu s dvorom v n i u t o r n é p o z e m k y obyvateľov. Ďalej za nimi ležia p o z e m k y v o n k a j š i e, totiž role, lúky, vinohrady lebo vinice, lesy a pasienky. Všetko toto tvorí dohromady obec čili osadu s jej chotárom.

b) Obce, okresy, stolice.

Obce. Obec, v ktorej my bývame, otočená je zo všetkých strán inými obcami. Medzi nimi nachádzajú sa väčšie i menšie. Celkom malúcké osádky menujú sa m a j é r o m lebo pustou, väčšie d e d i n o u. Také väčšie miesta, kde sa každoročne na isté dni krajinské trhy (jarmoky) vydržia-
vajú, nazývajú sa m e s t e č k a m i. Sú aj také mestá, ktoré od k r á l a isté slobody čili práva dostaly, preto jích menujeme s l o b o d n ý m i k r á l o v s k ý m i m e s t a m i. V mestách sú obyčajne každý týždeň trhy.

Stolice a okresy. Viacej pustí, dedín a miest vospolok tvorí s t o l i c u lebo župu. To mesto, z ktorého vyšší úradskí stolicu spravujú, menujeme s í d e l n ý m m e s t o m stolice. Jednu stolicu od druhej rozdelujú širšie medze a väčšie kopce. Naša stolica, v ktorej my prebývame, menuje sa (? stolica), jej sídelné mesto ale je (? mesto). Stolice sú rozdelené dľa svojej rozsiahlosti na viacej lebo menej slúžnovských okresov, tak na pr. naša obec prináleží do (. . . . ho) slúžnovského okresu.

c) Okolia.

Viacej stolíc spolu tvorí krajinské okolie. Jednotlivé okolia rozdeľuje obyčajne rieka lebo pohorie. Vo vlasti našej sú nasledujúce okolia: pred dunajské a zadunajské; predtiské a zatiské. K týmto pripojené bolo nedávno okolie sedmohradské, ktoré predtým osobitnú krajinu tvorilo, avšak r. 1848. spojené bolo s Uhorskom a stalo sa jedným s najväčších okolí jeho. Okolia.

Ku vlasti našej prináleží ešte na juhu vojanská hranica a riecke (fiumánské) pomorie.

d) Spojené krajiny.

Spojenými krajinami voláme také susedné krajiny, ktoré od starodávnych časov s hlavnou krajinou v úzkom spojení sa nachádzajú. V takomto pomere stoja s Uhorskom na juhu ležiace krajiny: Horvátsko, Slavónsko a Dalmatsko, ktoréžto od viacej storočí prináležia k države koruny uhorskej. Spojené krajiny.

e) Obyvatelia.

Vo vlasti našej bývajú okrem maďarov i početné inojazyčné národy, a sice: slováci, na hornom vidieku; — rusíni na severovýchodu; — románi na východu. Srbi prebývajú vo väčšom počte na južnom kraji, horváti a taliáni na juhozápadu, nemci na západných hraniciach a na rovinách banátskych. Vo Spiši a v Sedmohradsku prebývajúci nemci menujú sa sasi. Okrem týchto nachádzajú sa u nás — ačkolievk v menšom počte — arméni a réci (gréci) v Sedmohradsku, francúzi a bulhari v Banáte. — Židia a cigáni sú vo všetkých mestách a krajoch roztrúseni. Obyvat

f) Címer (štít) a barvy uhorskej krajiny.

Každá krajina a každý národ má obyčajne svoj vlastný kraj. címer a svoje ustálené barvy. Kraj. címer

Címer uhorskej krajiny je na dve polovice rozdelená tabula na spôsob štítu, majúca na ľavej polovici štyri vodorovné pásy. Pásy tyto znamenajú štyri najväčšie rieky uhorskej državy, totiž: **D u n a j**, **T i s u**, **D r á v u** a **S á v u**. — Na pravej polovici vypínajú sa vedľa seba tri vrchy lebo kopce, ktoré nám predstavujú vrcholce troch najvyšších hôr: **T a t r y**, **F a t r y** a **M a t r y**. Na prostrednom kopci stojí dvojný apoštolský kríž; konečne nad celým címerom skveje sa koruna sv. Štefana.

Národné
barvy.

Národné barvy uhorskej sú: **č e r v e n á**, **b i e l a**
a **z e l e n á**.

DIEL DRUHÝ.

III. Krajina uhorská.

1. Hranice uhorskej krajiny.

Hranice.

Vedľa vlasti našej ležiace susedné krajiny tvoria jej **h r a n i c e**. — Keď teda počnúc na juhu od jáderského mora ideme hore zemevidom, vidíme že vlast naša hraničí na **z á p a d u** s Krajinou, so Štýrskom, s dolným Rakúskom a s Moravou. Na **s e v e r u** so Sliezkom, s Haličom (Galiciou) a na severo-východu s Bukovinou, ktoré všetky k mocnárstvu rakúskemu prináležia. Na **v ý c h o d u** s Moldavou. Na **j u h u** s Románskom, so Srbskom a s Bosnou. Tieto posledné krajiny nedávno ešte pod nadvládou tureckou stály.

2. Povrchie a vrchy krajiny uhorskej.

Povrchie.

Povrchie našej vlasti ukazuje nám hory, doly a roviny vo veľkej rozmanitosti.

Hned na severozápadnom kraji, kde Dunaj vteka do

krajiny, začína sa ohromné pohorie k a r p a t s k é, ktoré Hory. sa na severu a východu okolo celej krajiny vine, až kde Dunaj zase vyteká, a jehožto výpusťky na viac miestach i do vniutrajška krajiny sa rozťahujú. Hlavné čiastky Karpatov sú: T a t r a, F a t r a a M a t r a, ktoréžto v spôsobe troch vŕškov i do címeru krajinského boly vzaté; ďalej na východu sa rozprestierajúci K i r á l y h á g ó, deliaci Sedmohradsko od Uhorska. Najvyššie končiare karpatské sú L o m n i c a a K r i v á ň. — Na západných stranách vlasti našej, blízko jazera balatonského, rozprestiera sa b a k o ň s k ý les a pohorie V é r t e s (štítne). Tieto však neprináležia ku Karpatom, ale ku A l p s k ý m sňazníkom, ktoré tu až do vlasti našej vnikajú.

V prostredu a na južnom kraji uhorskej krajiny, od Roviny. ľavého brehu Dunaja až skoro po hranice sedmohradské, náramná r o v i n a sa rozťahuje, ktorá bohatú úrodu vydáva, kde však za viacej dní cesty vŕška nevidno. Táto rovina je tá tak zvaná d o l n á z e m u h o r s k á. Mimo tejto je vo vlasti našej ešte jedna veľká rovina na západe medzi Prešporkom a Komárnom, je menšia od predošlej a menuje sa p r e t o m a l o u r o v i n o u u h o r s k o u.

3. Rieky a jazera uhorské.

Krásnu vlast našu ovlažujú premnohé väčšie i menšie Rieky. rieky. Najväčšie medzi nimi sú D u n a j, T i s a, D r á v a a S á v a. Hlavné tieto rieky napodobnené sú aj v címeri uhorskom; po nich sa môžu i parné lode plaviť. D u n a j je najväčší zo všetkých. Na západe pri Prešporku vchádza do krajiny; chvíľu poberá sa ku východu, potom pri Vacove odrazu zakrúti sa k juhu a v tomto smere preteká krajinu až ku hranicám, tu však zase obráti sa ku východu, a opustiac pri Oršove vlast našu, po dlhej ceste vteká do č i e r n é h o m o r a.

Dunaj tvorí vo vlasti našej početné ostrovy, medzi ktorými spomenúť treba rozsiahlu Ž i t a v u hneď za Prešporkom; — potom ostrov Sv. A n d r e j a, M a r-

g i t u a C e p e l, blízko Budínpešti; konečne na juhu ležiaci ostrov M o h á ě s k y.

Po Dunaji najvätsia rieka naša je T i s a, ktorá na severo-východných stranách bere svoj pôvod a sem i tam sa zakrúťajúc stredom dolnej zemi teče ku hranicám, až pri Titeli do Dunaja vteká.

Všetky tekúce vody našej krajiny, vyjmúc len jednu-dve, vtekajú buďto do Dunaja, buďto do Tisy.

Do Dunaja tečú zľava: Morava, Váh, Nitra, Hron, Ipol' a Tisa; za Tisou ale ešte Temeš a zo Sedmohradska prichádzajúca Aluta. Z pravej strany pritekajú Dunaju: Lutava, Rába, Blatna, a s Múrou spojená Dráva; konečne i Sáva, do ktorej zase Kulpa a Unna padajú.

Tisa má nasledujúce znamenitejšie prítoky zprava: Nagyág, Latorca, Ung, Bodrog, Hernád, Šajó a Zaďva; zľava: Samoš, trojný (biely, čierny a rýchly) Kőröš, a Maruša, najvätsia to na plavbu súca rieka sedmohradska.

P o p r a d a D u n a j e c na severu tečú do Visle. Z pomedzi priplavov zpoменeme priplav Fraňov a p. B é g o v ý, po nichžto i lode chodia.

Najvätsie jazero je B l a t o ň, po ktorom parníky premávajú; menšie sú N e z i d e r s k é, V e l e n s k é a P a l i ě s k é jazero, posledné blízko Sobotky.

4. Velikost' a obyvateľstvo.

Dľa velikosti môže sa vlast' naša ku najvätsím krajinám europejským prirovnať. Jej priestor obnáša bez spojených krajín 4800 □ míl, čili 270 tisíc □ kilometrov. Veškerého obyvateľstva počíta sa v uhorskej države blízko 16 miliónov. Z tohoto veľikého počtu je viac než polovička katolíkov; druhá čiastka obyvateľstva prináleží k rozličným vierovyznaniam. Dľa národnosti býva tu okrem maďarov premnoho inojazyčného ľudu, avšak i títo sú všetci občani uhorskí, berúci rovný podiel na ústavných právach.

5. Podnebie, plody, zamestnanie, premávka.

Podnebie našej vlasti možno vôbec miernym pomenovať. Na severných a východných hornatých krajoch zima

Jazera.

ostrannost'.

byvatelstvo

Podnebie,
plody.

je delšia a ostrejšia, nežli na dolných rovinách, zato však každý vidiek má svoje vlastné dary a krásy prírodné. Horné vidieky na severu a východu majú bohaté bane na zlato, srebro, železo a iné kovy, ďalej na sôl a na kamenné uhlie. Velikánské lesy dávajú drevo a divú zver. Na dolnejších vrškoch rodí sa svetochýrne víno. Na miernejších dolinách a rovinách dorába obyvateľstvo množstvo zbožia. Povedať možno, že baníctvo, roľníctvo a chovanie dobytku vo vlasti našej prekvitajú; obyvateľstvo sa zväšša týmto spôsobom zamestnáva a hľadá svoju výživu.

Baníctvo, priemysel a kupectvo prevádzajú obyvatelia meštanskí, kdežto ľud dedinský zväšša rolby a chovania dobytku sa pridáva. Zamestn
premáv

K oblahčeniu a napomoženiu kupectva a premávky slúža okrem hradských ciest aj plavebné rieky a po celej krajine sa vinúce železné drahy.

6. Ústava a správa krajinská.

Hlava a panovník uhorskej državy je korunovaný kráľ, ktorý je spolu aj panovníkom državy rakúskej, a jako taký nosí meno c í s a r a. Kráľovi na pomoci vo spravovaní krajiny sú zodpovední ministri. Zákony dávajú krajine od ľudu zvolení vyslanci, vysoké kňazstvo a veľmoži, jíchžto shromáždenie volá sa zákonodarný sbor alebo krajinský snem. Čo tieto ustanovia a kráľ potvrdí, to je zákon; tieto zákony ale tvoria ústavu našej vlasti. Krajins
správ

Z ohľadu náboženského hlavou a správcom rímskych katolíkov v Uhorsku prebývajúcich je arcibiskup a prímas ostrihomský, ďalej jágerský, koločský a záhrebsky arcibiskupi s 20 riadnymi biskupami. Gréci katolíci majú jedného arcibiskupa a šesť biskupov. Cirkev grékov východných čili starovercov delí sa na metropoliu srbskú a románsku. Srbská má jedného patriarchu s 5 biskupami; románská ale jedného arcibiskupa a dvoch biskupov. Reformáti čili kalvíni rozdelení sú na 5 superintendentských okresov, a

lutheráni takže. Unitári v Sedmohradsku stoja pod jedným biskupom. Kňazi židovskí nazývajú sa rabbíni.

IV. Podrobné opísanie državy uhorskej.

A) UHORSKO.

Vlast naša rozdelená je na 5 hlavných okolí. Prírodné hranice týchto okolí tvoria Dunaj, Tisa a pohorie sedmohradské (Királyhágó); od ktorých i svoje pomenovanie dostali. Sú nasledujúce:

1. Okolie pred dunajské, ktoré zahrňuje v sebe všetky stolice na ľavom brehu dunajskom od severu až dole na juh.

2. Ok. zadunajské, rozprestiera sa medzi Dunajom a Drávou.

3. Ok. predtiské, čili pravé pobrežie Tisy na severu.

4. Ok. zatiské, medzi Tisou a Sedmohradskom.

5. Ok. sedmohradské, čili nekďajšie hornaté kniežatstvo sedmohradské.

a) Okolie preddunajské.

Má 13 stolíc, jako nasledujú: 1. prešporská, 2. nitranská, 3. trenčianská, 4. oravská, 5. liptovská, 6. zvolenská, 7. turčianská, 8. tekovská, 9. ostrihomská, 10. hontianská, 11. novohradská, 12. peštansko-malokumánská, a 13. báčsko bodrogská.

Poznamenanie ku podrobnému opisovaniu prvej stolice.

Pri každej stolici možno ukázať na zemevide a rozpovedať, jako to zemevid vyobrazuje: či je vôbec, alebo ktorá čiastka je hornatá, ktorá rovná? Jaké má potoky alebo jazera? S ktorými stolicami hraničí dl'a štyr strán sveta? a t. d. Všetko toto šesťdesať rázov v učebnej knižke opakovať, bolo by zbytočné, ponevác na všetky tyto otázky odpovedá zrejme sám zemevid, a odpovede, ktoré takýmto spôsobom dieťa samo číta zo zemevidu, v lepšej pamäti ostanú.

1. **Stolica prešporská.** — Významnejšie miesta sú: *Prešporok* (Pozsony) král. mesto a). Za dávnych časov tuto korunovali kráľa a vydržovali krajinské snemy. Za týmto mestom začínajú sa malé Karpaty. — *Trnava* (Nagy-szombat) má mnoho krásnych kostolov. — *Sv. Jur*, *Pezinok*, *Modra*, král. mesta, kde sa mnoho vína rodí.

2. **St. nitranská.** — Hlavné miesta **Nitra* b) so starodávnym zámkom. — *Nové zámky* (Érsek-Ujvár), ľudnaté mestečko v južnom kúte stolice. — *Leopoldov* (Lipótvár), vedľa *Váhu* s trestnicou. — *Píšťany* a *Bajmóc* z s teplými, liečivými kúpelami.

3. **St. trencianská.** — Prostriedkom tečie *Váh*. Hlavné miesta: *Trencén*, vo vysokom hrade nachádza sa veľmi hlboká studňa, ktorú niekdy zajatí turci museli vykopať. — *Teplice*, od chýrčného kúpela tak zvané.

4. **St. oravská.** — Najsevernejšia časťka našej vlasti. Zem má hornatú a neúrodnú. Znam. m. *Dolný Kubín*, má bohatú knižnicu, — *Orava*, z dávneho zámku už len rupy stojí.

5. **St. liptovská,** — jej syr je široko-ďaleko známy. Hlavné m. *Liptovský sv.-Mikuláš*. — *Rúžomberk*, má dobrý mramor, *Korytnica*, chýrny kúpel. V tejto stolici vyčnievajú dva najvyššie vrcholce *tatranské*: *Kriváň* a *Kráľová hora*.

6. **St. zvolenská.** — Zn. m. **Baňská Bystrica*, ďalej *Krupina*, *Zvolen*, *Brezno*, *Liubietova*, baňské mesta, bohaté na všakové rudy. — *Sliach* s chýrnym kúpelom.

7. **St. turčianská.** — Obyvateli zamestnávajú sa hlavne dorábaním syra a malým obchodom. Hl. m. *Turčianský sv.-Martin*. — *Kláštôr* pod *Zniovom* (*Zniováralja*), mal predtým slovenské gymnásium. V posledných týchto päť stolicách bývajú skoro sami Slováci.

Poznámky: a) mestá ležiacimi písmenami tlačené sú sídelné mestá stoličné.

b) * hviezdíčkou poznamenané mestá sú biskupské; † križikom naznačené arcibiskupské sídla. Pri každom možno povedať: sídlo biskupa (arcib.), s kapitulou, semenišťom, hlavným gymnásiumom, viacerými klášťory a s tlačiarňou.

8. **St. tekovská.** — Leží pri Hrone. Predné zamestnanie obyvateľov je baníctvo a roľníctvo. Hl. m. *Zlaté Moravce* (Aranyos Marót) v prostredí stolice. — **L e v i c e** (Léva) so štátnou prípravovňou. Najznamenitejšie mesto v tejto stolici je **K r e m n i c a** (Körmöczbánya), má bohaté doly na zlato a srebro; tu sa razá známe kremnické dukáty.

9. **St. ostrihomská.** — Leží z oboch strán Dunaja. Obyvateli sú, vyjmúc daktoré osady, čirí maďari. Hlavné mesto je † *Ostrihom*, sídlo najvyššieho kňaza uhorského, arcib. ostrih. a kniežata-prímasa krajiny uhorskej. Na výšine starodávneho zámku, uhorským Sionom nazvaného, stojí velebná, svetochýrna **B a z i l i k a**, najkrásnejší a najväčší to hlavný chrám sídelný v celej države uhorskej. Vedľa nej sa vypína najstaršie a najľudnatejšie semeníšte (seminárium) svato-štefanské. V tomto meste narodil sa sv. Štefan, prvý kráľ uhorský. — Naproti jemu leží mestečko **P á r k á n y**, ktoré máva silné trhy. -- Volačo nižej Ostrihoma leží osada **D ö m ö š**, kde Belo I., kráľ uh. smrť našiel. Na území tejto stolice nachádzajú sa bohaté lomy na mramor a doly na kamenné uhlie.

10. **St. hontianská.** — Zn. m. *Šahy* (Ipolyvás) vedľa Ipolu. — **Š t i a v n i c a** (Selmező), najväčšie mesto vo stolici, s bohatými baňami na zlato a srebro, s výbornou akademiou, t. j. hlavnou školou, kde sa baníctvu a lesníctvu vyučuje. Tu sa dorábajú aj známe štiavnické dýmky.

11. **St. novohradská.** — Zn. m. *Balassagyarmat*, má ozrutné väzenie. — **L ú č e n e c** (Losoncz), úhladné mestečko. Za povstania r. 1848. bolo od rusov na prach spálené, ale odtedy ho ešte krajšie vystavili. — **H a l i č** (Gács) s dielňou na súkno; **S a l g ó - T a r j á n** s baňami na kamenné uhlie.

12. **St. peštiansko-malokumánská.** — Hlavné mesto tejto stolice a spolu aj celej krajiny je *Budínpešť* (Budapest), leží po oboch brehoch Dunaja, ktoréžto okrem svetoznámeho reťazového mosta ešte aj nedávno vystavený Margitin, — jako aj železničný most spojuje. Na budínskej strane vypína sa vysoko nad Dunajom velikánsky hrad kráľovský, kde kráľ so svojimi dvoranmi prež nejakú časť roku prebýva. Tu

sa ostrieha v kaplnke kráľovského palácu pravá ruka sv. Stefana a sv. koruna. Pre pohodlnejšiu premávku so zámkom a budínskými čiastkami mesta je tu cez zámecký vrch prekopaný jask, a vedľa neho hore vrchom behajúci parný šmik. V Budínešti sídla všetky ministerstva i iné hlavné krajinské úrady. Tu zasedá snem krajinský, tu býva i korunovanie kráľa. Tu sa nachádzajú najvyššie ústavy pre vedu a umenie: premnohé vysoké školy, divadla, knížnice a t. d. Tu je stredné miesto krajinského priemyslu a obchodu. Z pomedzi početných dielní spomeneme chýrečnú staro-budínsku dielňu na lode. -- Teplé kúpele budínské, lázne Margitské a budínské červené víno známe sú po celej krajine. — Czegléd, Nagykeresztes, Kecskemét, Félégyház, — ľudnaté maďarské mesta pri železnici na juh bežiacej. † Kaloocsa na južnom kraji stolice. *Vácov (Vác), má školu pre hluchonemých a trestnicu. Vyšehrad, nekdajšie sídlo uhorských kráľov, teraz len rúmy stojí. Neďaleko Budínešti leží Gödöllő, letný byt kráľovskej rodiny.

13. St. báčsko-bodrogská. — Na južnej rovine medzi Dunajom a Tisou: Zn. m. Zombor, na brehu Fraňovho prieplyvu, M.-Teresianopol (Szabadka), Baja, Ujvidék, ľudnaté kráľ. mesta. Zenta, mestečko, pri ktorom Eugen Savojský turkov porazil. Asi prostredom tejto stolice ide prieplyv Fraňov, ktorý Dunaj s Tisou spojuje a lode nosí.

b) Okolie zadunajské.

V tomto okolí jesto nasledujúcich 11 stolíc: 1. mošonská, 2. šopronska, 3. rábska (Györm.), 4. komárnanska, 5. belohradská (Fejérm.), 6. tolnanská, 7. baraňanská, 8. šomodská, 9. vesprímská, 10. zalanská, 11. železná (Vasm.). 14. St. mošonská. — Úrodná rovina vedľa jazera neziďerského. Znamenitejšie m. Uhorské Staréhrady (Magyar-Óvár), má chýrečnú hospodársku školu. — Mošon, pri Dunaji, prevádza silný obchod so zbožím. 15. St. šopronska. — Hl. m. Šopron, úhladné a ľudnaté kráľ. m. — Ruszt, malé kráľ. mesto, tunajšie víno rovná sa tokajskému. — Csorna, tu býva prepošt riadu premonstrá-

Okolie zadunajské

155

5. 16.

5. 17.

ov. — Nagy-Czenk, vo zdejšej krypte pochovaný je najväčší maďar, gróf Štefan Széchényi.

16. St. rábská. — Zn. m. *Ráb (Győr), ľudnaté, bohaté mesto, prevádza silný obchod so zbožím. — Sv. Martin (Sz. Márton), tu na vrchu pannonskom je hlavné opatstvo riadu benediktinského, založené Sv. Štefanom. V tomto kláštore nachádza sa jedna z najstarších a najbohatších knižnic našej vlasti.

17. St. komárnanská, — leží po oboch brehoch Dunaja. Hl. m. *Komárno*, s nepremožiteľnou pevnosťou. — *Tata*, ľudnaté mestečko. — *Neszmély*, chýrna osada, pre svoje výborné víno, a preto, že tu zomrel kráľ Albert.

18. St. belohradská. — Na severo-východnom kraji ťahá sa pohorie *Vértes*. Zn. m. **Stolný-Belohrad* (*Székes-Fehérvár*), kde sa korunovali a pochovávali starodávni kráľovia. — *Nyék*, osada, v nejžto narodil sa Michal *Vörösmarty*, najväčší maď. básnik. — *Alesuth*, majetok a obľúbený byt arcikniežata Jozefa. V prostredí tejto stolice leží jazero *velenské*.

19. St. tolnanská. — Zn. m. *Szegszárd*. Na tunajších vrškoch rodí sa výborné červené víno. Tu je pochovaný kráľ *Belo I.* — *Duna-Földvár* a *Tolna* sú ľudnaté mesta pri Dunaji a lovia mnoho rýb.

20. St. baraňanská. — Hl. m. **Páti-kostole* (*Pécs*), má utešený vidiek, je najkrajšie mesto v celom zadun. okolí, na blízku sú bohaté bane na kamenné uhlie. — *Mohács*, pri ktorom stála r. 1526. tá nešťastná bitka, kde turci uhorské vojsko hrozne porazili, a kde aj sám kráľ, *Ludevít II.*, zahynul. — *Siklós*, v jehožto zámku zatvorený bol dočasne *Zigmund*.

21. St. šomodská, — juhovýchodne vedľa jazera *Blatna*. Zn. m. *Kaposvár*, asi v prostredí stolice s dielňou na súkno — *Sihot* (*Szigetvár*), preslávená hrdínskym *Mikulášom Zrínyim*, ktorý sa v tunajšej pevnosti s dakolko sto chlapmi proti ohromnému taboru tureckému až do poslednej chvíle bránil (1566). V osade *Nikla* narodil sa preslulý básnik *Daniel Berzsenyi*.

22. St. **vesprimská**, — na jej území rozprestiera sa bakoňsky les. Hl. m. **Vesprím*, vo vysokom zámku stojí krásny stolný chrám a biskupský palác. — Pápa, s chýrnym kollegiumom kalvínským. — Zircz a Bakonybél, bohaté opatstva. V tejto stolici rodí sa výborné šomlavské víno.

23. St. **zalanská** — leží na západnom brehu Blatna. Zn. m. *Zala Egerszeg*. Na blízku stojí zrúcaniny hradu stúmegského. — *Velká Kaniža*, prevádza silný obchod. — *Tihany*, na blatoňskom polostrove; má opatstvo benediktínske a svetočýrnu ozvenu. — *Füred* na brehu Blatna, s oblúbeným kúpeľom. V tejto stolici vidno okolo Blatna rozvaliny hradov: *Rezi*, *Tátika*, *Csobáncz* a *Szigliget*, ktoré Alexander Kisfaludy krásnymi povestami oslávil.

24. St. **železná** — prostredom teče rieka Rába. Zn. m. **Szombathely*, má muzeum (sbierku) na rímskej starožitnosti. — *Kőszegh*, starý hrad tunajší obrátil víťazne Mikuláš Jurišič proti 300 tisíc turkom r. 1532. — Sv. *Gottthard*, pri ktorom turci porážku utrpeli.

c) Okolie predtisské.

Má taktiež 11 stolíc v tomto poriadku: 1. *Jásznagykúnszolnocká*, 2. *hevešská*, 3. *boršodská*, 4. *gemerská*, 5. *spišská*, 6. *tornanská*, 7. *šárišská*, 8. *abaujská*, 9. *zemplinská*, 10. *užohrodská*, 11. *beregská*.

25. St. **jásznagykúnszolnocká**, — Hl. m. *Szolnok*. má železničný most prez Tisu a silný obchod. — *Jászberény*, kde ukazujú trúbu dávneho vodca maďarského *Lehela*. *Mezőtúr*, *Kardszag*, *Török sz. Miklós*, ľudnaté dolňozemské mestečka.

26. St. **hevešská**, — rozprestiera sa pod horou *Mátra*. Hl. m. †*Jáger* (*Eger*). Starodávny hrad tunajší proti útokom tureckým r. 1552, hrdínsky bránil *Štefan Dobó*, jehožto bojovníkom i ženské smelo pomáhaly. Na okolitých brehoch rodí sa výborné červené víno. Ľudnatejšie mestečka sú: *Hatvan* a *Gyöngyös*. — *Parád*, známy kúpeľ s

Ok
predt

kyselou vodou. Zito, víno a dnie tejto stolice sú široko-
daleko rozchýrené.

27. St. boršodská. — Zn. m. *Miskolcz*, pri rieke Šajó
ležiace mestečko s pekným vidiekom. — On od, na blízku
sa nachádza povestná púšť Mohi, kde pod panovaním
kráľa Bely IV. divokí tatarí uhorské vojsko v krvavej bitke
potreli, (1240.) — Diósgyőr, má dielne na papier a sklo.

28. St. gemerská. — Hornatá stolica táto má bohaté
bane, odkud premnoho železa a iného kovu dostáva. Zn.
m. *Rimavská Sobota*, (*Rimaszombat*), má chýrné, biele pe-
čivo. *Rožňava, najznamenitejšie mesto vo stolici. Agg-
telek, v jeho chotári nachádza sa preveliká jaskyňa,
Baradla zvaná. — Dobšina, má bane na meď, Čet-
nek chýrny doháň,

29. St. spišská, — leží pod vysokými Tatrami. Hl.
m. *Levoč* (*Lőcse*), starodávne, úhladne mesto, má výborný
hrach. *Podhradie (*Szepesváralja*), dorába ľan. Z počet-
ných miest treba spomenúť ešte: *Igló* a *Kežmar-
rok*. — *Tátra-Füred* (*Šmek*) s oblúbeným kúpelom.

30. St. tornanská — najmenšia st. v celej krajine. Zn.
m. *Torna*, so starým, porúcaným hradom, — Silica s
podivnou jaskyňou, kde voda v lete zamrzne a v zime sa
roztopí.

31. St. šarišská. — Hl. m. **Prešov*. (*Eperjes*), *Sabi-
nov* (*Szeben*), *Barديو* (*Bártfa.*) král. mesta, v posled-
nom sú chýrne kúpele. Spomenúť treba ďalej *Šóváre* pre
solné vary a *Sulín* pre kyslú vodu. V *Cervenici*
(*Vörösvágás*) vykopávajú najkrásnejšie opále.

32. St. abaujská. — Hl. m. **Košice*. (*Kassa*) najkrajšie,
a možno povedať hlavné mesto horného Uhorska, s uteše-
ným starodávnym stolným chrámom. — *Jászó*, bohaté pre-
poštvstvo reholníkov premonstratských. — *Nagy-Ida*
stala sa povestnou hrdinskou obranou cigánskej posádky.

33. St. zemplinská. — V tejto dlhej stolici rodí sa na
tak zvanej *Hegyalja* svetoznáme víno, ktoré sa pod me-
nom tokajčiny, jakožto král medzi vínami, draho predáva.
Pochádza z *Tokaju*, *Tarcalu*, *Mádu*, z *Olaszi*

a T á l y a. Hlavne mesto je *Sátoralja-Ujhely* pod vrchom Šátor. — S á r o s p a t a k, kde sa nachádzajú viac sto-ročné vysoké školy kalvínské.

34. St. užohrodská (Ung m.) — Zn. m. **Užohrod* (Ungvár), sídlo récko-kat. biskupa munkáčovského. Spomenúť treba ďalej: S z o b r á n c z pre liečivé kúpele, a S z e r e d n y e pre dobré víno.

35. St. beregská. — Hl. m. *Munkáč*, kde dľa povesti sem prišli maďari odpočinuli od práce vydobíjania. V pevnom hrade ostriehajú teraz štátnych väzňov. — B e r e g s z á s z, drevne sídlo stolice. Zdejšíe mlynské kamene ďaleko sa rozvážajú.

d) Okolie zatísské.

Obsahuje 14 stolíc v tomto poriadku: 1. marmarušská, 2. satmárská, 3. ugočská, 4. sabolčská, 5. hajducská, 6. biharská, 7. békéšská, 8. čanádska, 9. čongrádska, 10. aradská, 11. torontálska, 12. temešská, 13. krašovská, 14. szörényská.

Okolie
zatísské

36. St. marmarušská. — Hornatá a drsnatá stolica táto je náramne bohatá na sôl, v rozsiahlych jej horách zdržuje sa množstvo divej zvery. Zn. m. *Marmarušská Sihot*. (Mármaros Sziget) s velikánskými solnými sklady. R ó n a s z é k a S u h a t a g majú najbohatšie solné bane v celej krajine. — F e l s ő - V i s ő, v jehožto chotári prúdi sa pod menom S u l i g u l i známa kyselá voda, ktorú každoročne v mnoho tisíc sklenicách rozvážajú.

37. St. satmárska. — Hl. m. **Szatmár-Németi*, ľudnaté mesto po oboch brehoch Samošu. — N a g y b á n y a, F e l s ő b á n y a s bohatými baňami na zlato a srebro. — N a g y - K á r o l y, sídlo stolice.

38. St. ugočska. — Stredom jej tečie Tisa. Zn. m. *Nagy-Szöllös*, kde sa výborné víno rodí. — T i s a - U j l a k, loví mnoho rýb a má solný sklad.

39: St. sabolčska. — Celé územie je jedna rovina. Hl. m. *Nagy Kálló*, hotuje sanyter a dorába doháň. — N y i r e g y h á z, najľudnatejšie mesto v stolici. — Nyirbátor hlavné sídlo slavného rodu Báthory.

40. St. hajducká. — Hl. m. *Debrecín*, veľké, rýdzomadarské mesto; kalvíni majú tu veľké kollegium. Tunajšie mydlo, slanina a trhy rozchýrené sú po celej krajine. — *Böszörmény*, *Nánás*, *Szoboszló*, ľudnaté mesta hajducké.

41. St. biharská. Zn. m. *Velký Varadín*. (Nagyvárad), prastaré mesto, sídlo biskupov rímsko — i récko-kat.; hrob sv. Ladislava a iných kráľov uh. — *Diószeg*, tu sa rodí pod menom érmelléki alebo bakator známe výborné víno. *Nagy-Szalonta*, rodisko básnika Jána Arany.

42. St. békéška. — na úrodných rovinách tejto stolice stojá ľudnaté mesta. Hl. sú: *Békés-Gyula*, na brehu bieleho Kőröšu. — *Čaba*, má viac než 30 tisíc obyvateľov. Kým nezostala mestom, bola najväčšou dedinou v celej Europe. Spomenúť treba ešte: *Békés*, *Szarvas* a *Oroszáza*.

43. St. čanádska. — Zn. m. *Makó*, na pravom brehu Maruše. — *Mezőhegyes*, rozsiahla pusta s král. žrebčiarňou, dochováva výtečné kone.

44. St. čongrádska. — Hl. m. *Segedín*, (Szeged), hlavné mesto dolnej zeme, po Budínpešti najľudnatejšie uhorské mesto. Na jeho nesmiernom rovnom chotári rodí sa sila obilia. Segedínske mydlo, paprika a tarhonya sú v obchode širokoďaleko známy tovar. R. 1879, 12 Marca pretrhla rozvodnená Tisa obranné násypy, zaplavila a zničila za jednu noc celé toto ľudnaté a bohaté mesto. — *Hódmező-Vásárhely*, *Szentes*, *Csongrád*, ľudnaté roľnícke mesta dolnozemské.

45. St. aradska. — Zn. m. *Starý Arad*. úhľadné a ľudnaté mesto so silným obchodom, récko-vých. biskupstvom a pevným hradom, v ktorom r. 1849. po ukončenom povstání 13 uhorských vojanských vodcov odpravili. — *Világos*, y jehožto chotári r. 1849 uhorský tábor zložil zbraň pred silnejším vojskom ruským. — *Magyaráta* *Ménés*, majú chýrečné víno.

46. St. torontálska. — Hl. m. *Velký Bečkerek*, jedno

zo stredísk banátského obchodu so zbožím. Väčšie mestá sú ďalej: **P a n ě o v a**, **T u r e c k a B e ě a** a **V e l k á K i k i n d a**.

47. St. **temešská**. — Zn. m. **Temešvár*, sídlo čanádského biskupa, ústredné a najkrajšie mesto južného Uhorska s pevným hradom. — **L i p p a** a **N o v ý A r a d**, majú silný obchod s drevom, ktoré sedmohradské plte po Maruši dovážajú. — Na vrchoch **V e r š e c s k ý c h** a **B e l o k o s t o l s k ý c h** (Fehértemplom) rodí sa výborné víno.

48. St. **krašovská** — v jej horných krajoch sú bohaté bane na kov i na kamenné uhlie. Hl. m. **Lugoš*, sídlo récko-kat. biskupa. — **D o g n á ě k a** a **O r a v i c a** sú znamenité baňské mesta.

40. St. **szörényská**. — Zn. m. *Karánsebes* s vojanškou školou. — **M e h á d i a**, tunajšie kúpele tisíceri navštevujú. — **O r š o v a**, leží na hraniciách. Dunaj tu opúšťa našu vlasť.

e) Okolie sedmohradské. (Királyhágóntúli ker.)

Pozostáva zo 16 stolíc, ktoré sú: 1. huňadská, 2. dolno-belohradská, 3. tordaaraňošská, 4. koložská, 5. sziládská, 6. solnockodobocská, 7. bystrickonasódská, 8. marušotordanská, 9. Kis-Küküllő, 10. Nagy-Küküllő, 11. sebenská, 12. fogarašská, 13. brašovská, 14. Háromszék, 15. Csík, 16. Udvarhely.

50. St. **huňadská** — najväčšia medzi sedmohradskými stolicami. Zn. m. *Déva*, má bane na meď. Starodávny hrad je teraz rozrúcaný. — **V a j d a h u n y a d**, starodávny tunajší zámok ešte Ján Huňady staval. Má významný železný hámor a lejárňu. V tejto stolici vypína sa najväčší vrch sedmohradský, tak zvaný **Reťezát**. Tu sa rozprestiera víťaznými bitkami preslávené pole **K e n y é r m e z ő** a najkrásnejšia rovina sedmohradská **H á t s z e g v i d é k**.

51. St. **dolno-belohradská** (Alsófejér m.) — Zn. m. *Nagy-Enyed*, má chýrne kollegium. **B e l o h r a d* (Gyulafejérvár), sídlo r. k. biskupa a récko-kat. arcibisk. (Tento po-

Sedmohr
sko.

sledný býva však v Balážfalve.) Pevnosť prvej triedy. — Zlatná a Abrudbánya, majú bohaté bane na zlato a striebro. — Balásfalva, sídlo arcib. récko-kat.

52. St. tordaaraňošská. — Hl. m. *Torda* so solnými baňami. Na blízku nachádza sa podivná skalná puklina (Tordai hasadék.) — *Torocko*, má bohaté železné bane.

53. St. koložská. — Hl. m. *Kolozsvár*, hlavné mesto Sedmohradská. Vysoké školy, muzeum a viacero znamenitých vyučovacích ústavov sa tu nachádza. Rodisko kráľa Matiaša. — *Kolozs*, oplýva solou.

54. St. szilágyská. — Zn. m. *Zilah*, s krajinou pripravovňou; — ďalej *Szilagy-Somlyó* a *Tasnád*.

55. St. solnocko-dobocká (Szolnokdoboka m.) — Hl. m. *Dézs*, tam, kde sa dva Samoše spojujú, má bohaté solné bane. — **Szamosújvár*, hlavné mesto sedmohradských arménov a sídlo récko-kat. biskupa: výtečná pevnosť, v ktorej sú teraz zločinci uväznení.

56. St. bystricko-nasódska. — Zn. m. *Sasská-Bystrica*. Jej obyvateli prevádzali nekdy silný obchod so susednými poliaci. — *Naszóda Radna*, majú olovné bane a liečivé kúpele.

57. St. marušotordanská. — Hl. m. *Marosvásárhely*, hlavné mesto sikulov (Székelyek). Najväčšia pamatnosť je bohatá knižnica grófa Teleki-ho. — *Szász-Régen*, silný obchod s pliami. — *Görgény*, dielňa na sklo i na papier.

58. St. Kis-küküllő. — Zn. m. *Erzsébetváros* (Ebesfalva), po Ruszt-e najmenšie král. mesto, Arménski obyvateli prevádzajú kupectvo. — *Dicső szt. Márton*, nekďajšie sídlo stolice.

59. St. Nagy-küküllő. — Hl. m. *Segesvár* a *Medgyes* s usilovnými sasskými obyvateľmi. Pri Segesvári bola r. 1840. tá nešťastná bitka s rusy, v ktorej slavný básnik A. Petöfi zahynul.

60. St. sebenská. — Hl. m. *Nagy-Szeben*, hlavné mesto sedmohradských sasov, sídlo récko-vých. románskeho arcibiskupa. Medzi rozličnými ústavami vyniká *Bruckenthal-ovská*

obrazárňa. — **D í s z n ó d**, ozrutní sasskí obyvateli hotujú súkno.

61. St. fogarašská. — Zn. m. *Fogaras* vedľa Aluty, so starodávnym hradom nekďajších kniežat sedmohradských. — **P o r u m b á k**, má povestné sklenné výrobky.

62. St. brašovská. — Hl. m. *Brassó* pod vrchom Bučez-om. — Najľudnatejšie mesto v Sedmohradsku (30 tisíc ob.). Súkno a iné výrobky svoje vyváža zväčša do susedného Románska — **F e k e t e h a l o m**, jehožto obyvateli premnoho byvolov chovajú.

63. St. Háromszék. — Najväčšia rovina na juhovýchodu Sedmohradska. Zn. m. *Sepsi sz. György*, vedľa rieky Aluty, má výborné vyučovacie ústavy. — **K é z d i - V á s á r h e l y**, má veľké pálenice (na líc), chýrné perníkárstvo, priemyslovú školu a sirotinec. — **E l ő p a t a k a K o v á s z n a**, s chýrečnými láznami.

64. St. Csik. — Najkrajnejšia stolica celej krajiny od východu s ostrým podnebí. Zn. m. *Csik-Szereda*, malé mesto pri pohorí Hargita. Vojanské stavby tunajšej pevnosti slúžia stoličným potrebám. — **C s í k - S o m l y ó**, osada, má kat. vyššie gymnasium, pripravovňu, ľudnatý kláštor františkánsky a krásny kostol. Ku tunajšiemu záračnému obrazu Rodičky Božej tisíce nábožných pútnikov prichádza z krajov sedmohradských i románských. — **G y é r g y ó s z. M i k l ó s**, silný obchod vedúce mesto; obyvateli sú zväčša arméni. — **B o r s z é k a T u s n á d** chýrečné kúpele. Borszékovská silná voda s vínom miešaná je oblúbený nápoj.

65. St. Udvarhely. — Zn. m. *Székely-Udvarhely*, najďávnejšia domovina sikulov s výtečnými vyučovacími ústavami. — **S z. - K e r e s z t ú r**, jehožto obyvateli hotujú sita. Spomenúť načíť ešte **Parajd-ské** solné bane, a na viac míl sa rozprestierajúcu jaskyňu **Almáš-sku**.

V posledných troch stolicách prebývajú usilovní, dobrí a lepšieho osudu hodní sikuli.

f) Uhorské pomorie.

Pomorie.

Táto pri mori ležiaca čiastka našej vlasti dla svojej zemepisnej polohy odtrhnutá je od materskej krajiny, až hen na brehu jáderského mora; avšak zohľadu verejnej správy bezprostredne k Uhorsku prináleži a pod menom stolice riečnej (fiumanskej) vriadená je medzi ostatné stolice. Hlavné mesto je Rieka (Fiume), s dielňou na lode, námorníckou školou a silným obchodom. V jeho prístave stojí vždycky mnoho námorských lodí.

B) SPOJENÉ KRAJINY A ČIASTKY.

Spojené krajiny.

Za južnými brehami Drávy a Dunaja rozprestierajú sa až hen po jáderské more: Horvátsko, Slavonsko a Hranica. Ačkoľvek tieto krajiny osobitnú verejnú správu majú, preca prináležia ku kráľovstvu uhorskému, tvoria jeho doplňujúce čiastky a menujú sa spojenými krajinami.

a) Horvátsko.

Horvátsko.

Leží v juhozápadnom kúte našej vlasti. Na území jeho striedajú sa hory doly. Obyvatelia mlúvia reč horvátsku a sú skoro všetci r. katolíci. Rozdelené je na 4 stolice, a síce na: 1. Varaždínsku, 2. Križeváckú, 3. Belovársku, 4. Záhrebskú, — ktoré všetky majú sídelné mesta toho istého mena. † Záhreb, kde zasedá snem spojených krajín. Má vysoké školy, muzeum a viacero učených a vyučovacích ústavov.

b) Slavonsko.

Slavonsko.

Leží vedľa južných brehov Dunaja a Drávy. Pozostáva z nasledujúcich 3 stolíc: 1. sriemska, 2. virovitická (Verőcze), 3. požegská. Hlavné mesto tejto krajiny je Osiek (Eszék), blízko ústia Drávy, so silnou pevnosťou a verejnými ústavami. Spomenúť treba ešte *Diakovár, sídlo biskupa, a Illók s hrobom sv. Jána Kapistrána.

c) Horvátskoslavónská hranica.

Hranica

Na južnom kraji državy uhorskej, od mora jáderského až blízko Belohradu, ťahá sa dlhá, úzka krajina, tvoriac južnú hranicu našej vlasti. Jej obyvateli slúžili predtým za vojenskú stráž a obranu hraníc. Teraz však i táto vojanská hranica stojí pod správou občanskou.

Horvátska hranica rozdelená je na 3; a slavónská zase na 3 okresy.

Spomenutia hodné hlavnejšie miesta:

V horvátskej hranici: *Z e n j (Zengg) a K a r l o p á g o, na východnom brehu jáderského mora s prístavy. V slavónskej hranici: K a r l o v i c e, sídlo srbského patriarchy. Má výborné červené víno a rácky úrmoš. Naproti tomuto leží P e t r o v a r a d í n s pevným na hore vystaveným hradom. — Z e m ú ň (Zimony) vede silný obchod. Tu zomrel Ján Hunyadi.

d) Dalmatsko.

Dalmatsko

Táto hornatá prímorská krajina prináleží od viac sto rokov ku kráľovstvu uhorskému. Teraz však pridelená je ešte ku krajinám pod rakúsku správu patriacim. Obyvateli sú slaviani a taliani, ktorížto sa hlavne lovom morských rýb a pestovaním južného ovocia zamestnávajú. Hlavné mesto je *Z á d e r (Zára), sídlo arcibiskupa, zemskej správy a iných úradov. D u b r o v n í k (Ragusa), K o t o r, Š p l i t (Spalato) a iné znamenitejšie mestá ležia všetky pri mori.

DIEL TRETÍ.

V. Država rakúska.

Na západných a severných hraniciach kráľovstva uhorského leží viacero väčších — menších krajín, ktoré

Država rakúska.

vlast našu na spôsob pólkruhu obrubujú. Všetky tyto krajiny pospolu tvoria državu rakúsku. Ponevác krajiny drzavy rakúskej i uhorskej pod jednoho mocnára patria, preto sú jedno s druhým spojené. Z týchto dvoch spojených držav pozostáva mocnárstvo rakúsko-uhorské.

Krajiny drzavy rakúskej sú trojaké totiž 1. rakúsko-nemecké; — 2. koruny českej; — 3. polsko-rusínské.

a) Čiastky rakúsko-nemeckých krajín:

Rakúsko-nemecké krajiny.

1. **Dolné Rakúsko**, na západnom kraji Uhorska. Jednu čiastku územia jeho zaujímajú výhonky alpešského pohoria. Hlavné rieky sú Dunaj, Morava a Lutava; hlavné mesto je Viedeň pri Dunaji, hlavné a sidelné mesto celého mocnárstva rak., má skoro milion obyvateľov. Rod panovnícky behom roku striedave už tu, už zase v Budínpešti prebýva.

2. **Horné Rakúsko**, po oboch stranách Dunaja, s hlavným mestom **Linc** — om. Horné a dolné Rakúsko tvoria spolu **arcikniežatstvo rakúské**.

3. **Solnohradsko** (Salzburg), hornatá krajina s hlavným mestom Solnohrad pri rieke Salzach.

4. **Štýrsko** (Steiermark), na jeho území stoja vysoké vrchy. Dorába množstvo železa. Hlavné mesto je **Hradec** (Gratz) pri rieke Múra.

5. **Korutánsko a Krajina**. Hlavné mesto prvého je **Celovec** (Klagenfurt) a druhého **Lublana** (Laibach).

6. **Tirolsko a Vorarlberg**, previsokými sňazníkami a mnohými horskými jazerami oplývajúca krajina. Hlavné mesto je **Inomostie** (Innsbruck) pri rieke Inn.

7. **Rakúske pomorie**, hlavné mesto **Tersť** (Triest) na brehu jáderského mora, stredisko a hlavný prístav námorského obchodu rakúskeho.

b) Krajiny koruny českej:

Krajiny koruny českej.

1: **Čechy**, jedna z najvätsích krajín mocnárstva rakúskeho; kol do kola ohradená je horami. Obyvatelia sú

češi a nemci. Hlavná rieka je Vltava (Elbe). Hlavné mesto Praha, starodávne, krásne a ľudnaté mesto po oboch brehoch Moldavy.

2. Morava, na severozápadnom kraji našej vlasti, s českými obyvateľmi. Hl. m. Brno (Brünn); má chýrné súkenné dielne.

8. Sliezko, jedna z najmenších krajín rakúskych. Obyvateli hotujú množstvo plátna. Hl. m. Opava (Troppan).

c) Polsko-rusínske krajiny :

1. Halič a Vladimírsko táhá sa vedľa severných hraníc Uhorska. Územie má striedavo hornaté a rovné. Hlavné rieky sú Visla a Dniester. Obyvateli sú poľiaci, rusíni a premnoho židov. Hlavné mestá sú : Lvov (Lemberg) a Krakov. Polsko-rusínske krajiny

2. Bukovina, na východných hraniciách našej vlasti, malá, hornatá krajina. Väčšina obyvateľov sú rusíni a román. Býva tu aj niekoľko tisíc maďarov. Rieky : Dniester, Pruth a Bereth. — Hl. m. Cernovice.

VI. Európa.

Poloha, mora, ostrovy.

Mocnársťvo rakúsko-uhorské, a tak i naša vlasť, leží v Európe. Pozre-li na zemevide lebo z. guli túto čiastku zeme, pozdáva sa nám jako velikánský pólštrov. Zo troch strán obklúčená je morami, a len na východe súvisí s pevninou azijskou. Od severu má ladové more; od západu atlantický oceán, od juhu stredozemné more, čiastku predošlého. Tieto veľké mora na viac miestach ďaleko do pevnej zeme vnikajú a tým spôsobom povstávajú menšie čiastky mora, zálivy a pólštrovy. Tak má severné ladové more za čiastku biele more. — Hlavné čiastky atlantického oceána sú: severné čili nemecké more; východné čili baltické more, ktoré má zase viacej zálivov; priplav La-Mánš a záliv biskajský. — Zo stredozemného mora vyčnie Európa.
Mora.

vajú: jáderské more (Adria), récke ostrovné more, mramorové, a čierne more. Vo všetkých týchto morách nachádzajú sa početné, väčšie-menšie ostrovy.

Ostrovy.

Väčšie ostrovy sú v severnom ľadovom mori: Izland; v atlantickom mori: Veľká Britannia a Irland; v stredozemnom mori: Korsika, Sardinia, Sicília, Malta, Kandia. Väčšie pólostrovy sú na severu: skandinávsky; na západe: pyrenejský; na juhu: taliansky a balkánsky; — napokon ale krimský pólostrov.

Rieky, hroy, jazera, roviny.

Rieky.

Na území Európy jesto mnoho veľkých riek, ktoré ku rozličným morám pospiechajú. Do ľadového mora tečie Pečora; do východného Néva, Visla a Odra; — do severného Vltava, Rýn a Themza; — do atlantického oceána Sajna, Loár, Žirond, Duero a Tajo; — do stredozemného mora Rhôn, Ebro a Tiber; — do jáderského mora Pó a Etš; — do čierneho mora Dunaj, Dnister, Dniper a Don; — do kaspického mora čili jazera Volga a Ural.

Jazera.

Väčšie jazera: v Rusku Ladoga a Onega; vo Švédsku Vener, Vetter a Melár; vo Švajčiarsku jazera bodenské a genfské; v Taliansku Lago Maggiore (Iadžóre), Como a Garda; vo vlasti našej Blatno.

Pohoria.

Hlavné pohoria: 1. Alpy, rozprestierajú sa vo Švajčiarsku. 2. Karpaty, na severných a východných krajoch našej vlasti. 3. Pyrenejské pohorie medzi Španielskom a Francúzkom. 4. Appeninské pohorie v Taliansku. 5. Balkán na pólostrove tohože mena. 6. Kaukasus medzi čiernym a kaspickým morom. 7. Uralské pohorie, ktoréžto tvorí hranicu medzi Európou a Asiou.

Medzi týmito pohoriami rozprestierajú sa tu i tam

veliké roviny, z nichžto najznamenitejšie sú ruské roviny, uhorská dolná zem a planiny románske. — Oheň sopčiace vrchy čili sopky sú: V e z u v pri Neapoli, E t n a v Sicílii a H e k l a na ostrove Izland. Roviny.

Europa je z ohľadu vzdelanosti prvá medzi piati čiastkami sveta. Okrem našej vlasti je v nej ešte mnoho mocnárství a krajín. Vidme teda, ktoré sú ostatné krajiny europejské.

1. Rusko.

Najvätsie mocnárstvo v Europe. Leží na severu a zahrňuje v sebe pól Europy. V Asiji sa tiež ďaleko rozprestiera. Vniutri má nesmierne roviny. Podnebie má na juhu mierné, na severu strašne studené. Na jeho rovinách rodí sa množstvo zbožia. V horách nachádzajú sa bohaté bane. Obyvateli prináležia k rozličným národom. Hlavné mesto je P e t r o h r a d, pri ústí rieky Néva. — M o s k v a, sídlo starodávných cárov, asi v prostredí državy. Rusko.

2. Švédsko a Norvéžsko.

Tieto dve spojené krajiny zaujímajú pólостrov skandinávský. Podnebie, zvlášte na severných stranách, je veľmi tvrdé. Obyvatelia zamestnávajú sa zväčša lovením zvery a rýb, roľníctvom a baníctvom. Hlavné mestá: vo Švédsku S t o c k h o l m, v Norvéžsku C h r i s t i á n i a. Skandinávia.

3. Dánsko.

Leží na pólostrove medzi severným a východným morom. K tejto krajine prináležia ešte i mnohé ostrovy, z nichžto najväčší je I z l a n d. Hlavné mesto krajiny je K o p e n h a g e n. Dánsko.

4. Nemecko.

Mocnárstvo nemecké povstalo z viacej väčších-menších nemeckých krajín vjedno spojených. Medzi týmito spojenými državami prvé je P r u s k o, jehožto kráľ je spolu ne- Nemecko.

m e c k ý m c í s a r o m. Hlavné mesta: na severu B e r l í n, cisarské sídlo mocnárstva. Na juhu najznamenitejšie mesto je M n í c h o v (München).

5. Hollandsko.

em. dolná zem. Táto rovná vzdelená krajinka leží vedľa severného mora, proti jehožto výlevom umelými hrádzami a násypami je obránená. Znamestnáva sa obzvláštne roľníctvom, obchodom, zahradníctvom a námorníctvom. — Hl. m. A m s t e r d á m.

6. Belgicko.

Belgicko. Je južným susedom Hollandska. Územie jeho je tiež rovné a úrodné. Obchod a dobrobyt krajiny napomáhajú početné plavebné rieky a prielavy, i mnohé železné drahy, ktorými pekná táto krajinka husto je pretkaná. Hl. m. B r ũ s s e l.

7. Francúzsko.

rancúzsko. Z ohľadu ľudnatosti, dobrobytu a vzdelenosti jedno z najprvších mocnárstiev europejských. Jeho vína, módný tovar a priemyslové výrobky rozchýrené sú po celom svete. Hlavné mesto P a r í z má blízko dva milióny obyvateľov. Ostrov K o r s i k a v stredozemnom mori tiež prináleží Francúzsku.

8. Anglicko.

Anglicko. Leží na dvoch veľkých ostrovoch a pozostáva z troch spojených kráľovstiev: z anglického, škótskeho a irlandského. Spoločným menom volá sa V e l k á B r i t a n n i a. Co do dielňového priemyslu, bohatstva a hlavne námornej válečnej moci je ono to najprednejšie mocnárstvo. Hl. m. v Anglicku L o n d o n; má najviac obyvateľov medzi všetkými europejskými mestami. V Škótsku E d i n b u r g; na ostrove irlandskom D u b l í n.

9. 10. Španielsko a Portugalsko.

Týto dve krajiny rozprestierajú sa na pólостrove pyrenejskom a sú od Francúzska pyrenejským pohorím oddelené. Najväčšiu časťku pólostrova zaujíma Španielsko. Na západnom brehu oceánskom leží Portugalsko. Hlavné mesta sú vo Španielsku Madrid; v Portugalsku Lisabon.

Španielsko a Portugalsko

11. Taliánsko.

Celý appenínsky čili italský pólостrov zaujíma Taliánsko, ku ktorému prináleží aj ostrov Sicília. Hlavné mesto Taliánska a spolu celého kat. kresťanstva je Rím, starodavné, svetochýrne mesto. Tu sídli Jeho Svatosť rímsky pápež, hlava celého sveta kresťanského. Z pomedzi nepočítaných tunajších pamätností spomeneme: pápežský palác, Vatikán rečený a svetochýrny chrám Sv. Petra. Veľké mesta sú ďalej: Benátky (Venedig, Velence), vystavené na samých malých ostrovoch v prostred mora, tak že po uličkách načím sa na člnoch voziť; potom Flórenc, Neápol a Milán (Mailand.)

Itália.

12. Švajčiarsko.

Malá táto občina leží medzi Nemeckom a Taliánskom, na najvyšších krajoch alpských. Hotuje znamenité hodiny a jemné priemyslové výrobky. — Pozostáva z viacej menších, v jedno spojených častok. Najznamenitejšie mesto je Bern.

Švajčiarsko

13. Turecko.

Na juhu a juhovýchodu za našou vlasťou leží pólостrov balkánsky s viacero väčšími-menšími krajinami. Medzi týmito predné miesto zaujíma časť europejská mocnárstva ozmanského, ktoré viac kresťanských a tureckých krajín v sebe zahrňuje. Hl. m. Caryhrad (Konstantinopol), sídlo sultána.

Država ozmanská

Až do nedávna patrily pod vládu tureckú nasledujúce kniežatstva:

a) **S r b s k o**, hl. m. **B e l o h r a d**, pri vtoku Sávy do Dunaja.

b) **R o m á n i a**, povstala zo spojenej Moldavie a Valachie. Hlavné mesta: **B u k a r e š t a** **J a s s y**.

c) **Č i e r n a H o r a** (Montenegro), malé kniežatstvo na strmých skaliskách rozložené. Hl. m. **C e t i n j e**.

d) **B o s n a a H e r c e g o v i n a** stojí následkom berlínskeho mieru pod ochranou mocnárstva rakúsko-uhorského.

14. Récko.

Récko.

Dávna sláva a moc jeho teraz len z chýru je známa. Hlavné mesto kráľovstva sú **A t h é n y**. Z tisícročných pamätností a krásnych stavbí jeho vidno teraz len rozvaliny.

VII. Asia.

Asia.

Na východu Europy leží najväčšia čiastka sveta **A s i a**. Zo troch strán otočená je nesmiernými morami, a síce: od severu ľadovým morom; od východu veľkým oceánom; od juhu indickým morom, v nichžto sa i viacej väčších-menších ostrovov nachádza. Územie severné je zväčša rovné; na iných čiastkách vypínajú sa ohromné hory. Najprednejšie medzi nimi je pohorie **H i m a l á j a**, jehožto **E v e r e s t** rečený chlum za najvyšší vrch na celom svete sa považuje.

Z pomedzi pôlostrovov výtečnejšie sú: na východu vyčnievajúca **K o r e a a K a m č a t k a**; na južnom kraji **A r á b i a**, predná a zadná **I n d i a**; na západe **m a l á A s i a**.

Ostrovny.

Väčšie ostrovny sú: **j a p o n s k é, f i l i p í n s k é a S u n d a**-ostrovny vo veľkom oceáne; **C e y l ó n** v mori indickom; ďalej **R h o d u s a C i p r u s** v mori stredozemnom.

Rieky.

Medzi riekami vynikajú: **J a n c e k i a n g, A m u r, H o a n g o, O b, a i**. Od týchto menšie sú: **I n d u s,**

Ganges, Tigris a Eufrat, jako i rieka Jordán vo sv. zemi. Tieto posledné rieky často spomínajú sa v dejepisi jak biblickom tak i svetskom.

Z pomedzi jazier treba pripomenúť: Kaspické, moru podobné, jazero; ďalej aralské a bajkalské, jako i mŕtve more v Palestíne.

Jazera.

Následkom svojej rozsiahlosti má Asia o mnoho viac obyvateľov nežli Europa. Národy tamejšie sú jak dľa reči tak i dľa náboženstva veľmi rôzné; — z ohľadu vzdelanosti nevyrovňajú sa národom europejským, a poneváž mnohé europejské krajiny majú tam svojích osadníkov, preto veľká časť Asie prináleží pod vládu europejských mocnárov.

Obyvatelia

Vätšie krajiny a mocnárstva.

1. Sibiria. Skoro celá severná časť Asie patrí pod ruskú vládu. Vätšia polovica tohoto asijsko-ruského majetku menuje sa Sibiria, náramne rozsiahla, zvätsa však pustá a studená krajina. Sem posielala ruský cár nešťastných vyhnancov. Hl. m. Irkutsk.

Krajiny asijské.

2. Asijské Turecko, pozostáva z pobrežných krajín západných. Hlavnejšie čiastky sú: Malá Asia, pôlostrov, Arménsko, Sírja a Palestína. Znamenitejšie mesta: Smyrna, Brussa, Damaskus a Jeruzalém, posvätne mesto kresťanov.

3. Arábia, — pôlostrov medzi červeným morom a zálivom perským, zvätsa piesečnatá púšť, sem i tam má aj úrodné kraje; — domov to zasmušilých beduinov, ťaví, šľachetných koní a drahého korenia. Delí sa na viacej krajín. Hl. m. Mokka a Medina; — ďalej Mekka, pútnické miesto mohamedánov.

4. Persia čili Irán, leží na východnom kraji Arábie. Sem patrily nekdy: Afganištán, jehožto knieža teraz podrobený je angličanom; — a Beludžistán, stojí pod viacerými, neodvyslymi pohlavármi. Hlavné mesto mocnárstva perského je Teherán, sídlo šaha čili panovníka perského.

5. **Východná India** pozostáva zo dvoch veľkých pól-ostrovov na južnej strane Asie. Západný pól-ostrov volá sa **p r e d n o u I n d i o u**, kdežto sa pohorie Himalajské k nebu vypína. Východný pól-ostrov menuje sa **z a d n o u I n d i o u**. Obidve sú veľmi ľudnaté a úrodné krajiny. Rodí sa tam trstí cukrová, káva, pavlna a rozličné drahé korenie. Najväčšia časť prináleží Angličanom. Znamenitejšie mesta v prednej Indii sú: **K a l k u t t a**, **M a d r a s**, **B o m b a y**; v zadnej Indii: **S i n g a p o r e**.

6. **Čína** lebo **Č í n a**, na juhovýchodnej strane Asie, najväčšie a najľudnatejšie mocnárstvo na celom svete, ku ktorému patrí aj Mandžúrsko, Mongolsko a iné pobočné krajiny. Hlavné mesto je **P e k i n g**, sídlo cisarovo, májúce 3 milióny obyvateľov. Z Číny pochádza hodbáv, čaj (thea) a jemný porcelán.

7. **Japán**. Država táto leží vedľa východných brehov Asie na veľkom ostrove, jako Anglícko. Býva v nej usilovný a priemyselný ľud, ktorý si europejsku vzdelanosť pomály osvojuje. Hlavné mesto **J e d d o** má viac než 2 milióny obyvateľov.

VIII. Afrika.

Afrika.

Obyvateli.

Táto čiastka zeme otočená je zo všetkých strán morom a preto podobá sa veľkému ostrovu. Vniutorné kraje sú nám zväčša ešte neznáme, ponevác cestovanie pre náramnú horúčosť a divokých obyvateľov je tam veľmi nebezpečné. Ľud v tejto čiastke sveta prebývajúci je zväčšej stránky čierny, odkud i meno **černocho**v čili **murínov** nosť, nevzdelaný, polodivoký. Lev, tígér, elefant čili slon, nosorožec, hyéna, krokodil, pstroš a iné u nás nevidané zvery majú tu svoju domovinu. Preveliká čiastka zeme je pustá, podobná piesečnatému moru, kde nič nerostne. Medzi týmito púšťami je najväčšia **Sahara**, ktorá asi tolko priestoru zaujíma, jako celá **Europa**; len tu i tam nachádzajú sa v nej zelené miestečky, **Oazami** nazvané, kde sa všakové rastliny a žriedla nachádzajú.

Najpamätnejšie pohoria sú: Atlas na severu, pohorie Kong na severozápadu a Sňahové hory na južnom rohu.

Väčšie ostrovy: od východu Madagaskar, od západu: ostrovy Azorské, Kanárske, Zeleného predhoria a Sv. Heleny.

Medzi riekami vynikajú: na východnom brehu Nil a Zambesi; na západnom Senegal, Niger a Kuango čili Kongo.

Známejšie krajiny sú:

1. Egypt na severu, kam prináleží aj Nubia a Sennár. Zem túto ovláda rieka Nil. Tvorí časť tureckej državy a stojí pod vládou miestokráľa. Hlavné mesta sú: Kairo a Alexandria.

Krajiny.

2. Berbersko, jehožto časti tvoria turecké krajiny Tunis a Tripolis; — ďalej Algír, francúzska osada, a Marokko, samostatné cisárstvo. Všetky majú hlavné mesta toho istého mena.

3. Abessinia, leží na juhovýchodnej strane Egypta pri červenom mori, hornatá zem, obyvateli sú černoši. Hlavné mesto je Gondár.

4. Pobrežné krajiny na východu, juhu a západu sú zväčša európejské osady. Z pomedzi nich pripomeneme: na západnom pobreží Senegambiu; od tejto na juhu hornú a dolnú Guineu; na južnom rohu Kap, znamenitú osadu angličku. Na severných stranách tejto osady prebývajú Hottentotti, Zulukafferi a iné polodivné národy.

5. Sudánskom sa volá vniutorná časť Afriky, kde sa mnoho krajín nachádza, ktoré europčani ešte neznajú.

IX. Amerika.

Túto veľkú časť zeme našiel Kolumbus až na konci 15-ho storočia, preto ju aj Novým svetom volajú. Delí sa na dve hlavné časti, totiž na Severnú

Amerik.

a na Južnú Ameriku, ktoréžto užina Panamská spojuje.

Površie. Najznamenitejšie pohorie sú Kordillery, ktoré sa jako ohromná reťaz ťahajú po západnom brehu celej Ameriky. Medzi početnými končiarimi najvyššie vyčnieva Cimborasso v južnej Amerike. Na východných stranách nalezajú sa preveliké rovniny.

Ostrov. Ostrovy amerikánske tvoria od východu celú skupeninu a volajú sa dohromady Západnou Indiou. Najväčšie z nich sú: Kúba, Jamaika, Sv. Domingo a Portoriko, na ktorých rastie hojnosť kávy, pavlny, cukrovej trsti, tabáku a t. d.

V ľadovom mori od severu je najväčší ostrov Grönland. Pre veľikú zimu má len málo obyvateľov; okrem zdejších Eskymákov zdržujú sa tu aj cudzinci, ktorí sem chodia loviť veľryby a morských psov.

Rieky. Väčšie rieky v severnej Amerike: Lorencio, so svetochýrnym vodopádom Niagara; Mississippi a Norte.

V južnej Amerike: Amazon, Orinoko, Plata a i. — Medzi početnými jazerami znamenitejšie sú: Horné jazero, Huron, Ontario, Nikaragua a i.

Obyvateli. Táto čiastka sveta oplýva všelikými pokladami prírody. Najdávnejší obyvateli jej sú medobarevný indiáni, ktorí však zväčša už vyhynuli; terajšie obyvateľstvo pozostáva okrem vstehovalcov europejských z murínov a číňanov.

Prednejšie državy a krajiny v severnej Amerike.

Državy. 1. Tak zvané Spojené državy na južných stranách; hl. m. Niú-Jork a Vašington.

2. Anglické čili britské krajiny.

3. Mexiko, občina na juhozápadnom konci so stejno znejúcim hlavným mestom.

4. Stredná Amerika, úzky kus zeme, ktorý pod menom užiny panamskej obe Ameriky spojuje.

Državy južnej Ameriky.

1. **Brazília**, cisarstvo nesmiernej rozsiahlosti. Hl. m. **Rio-Janeiro**.
2. Ostatné krajiny juho-amerikánské sú zväčša neodvislé občiny. Znamenitejšie z nich sú: **Peru**, hl. m, **Líma**; — ďalej **Kolumbia**, **Bolívia**, **La Plata** a **Chíle**; hlavné mesto posledného je **San-Jago**.
3. **Patagonia**, na južnom konci, za ktorým leží hrbka ostrovov, Ohnivou zemou nazvaných. Medzi oboma je morská užina **Maghellán**.

X. Australia.

Táto čiastka sveta — inak aj **Novou Hollandiou** menovaná — je najmenšia medzi všetkými piati, a ponevác v najnovšom veku bola odkrytá, preto sa aj **Novým Svetom** volá. K nej patria i vókol ležiace početné ostrovy, ktoré sa pospolu **Polyneziou** čili ostrovo-svetom menujú.

Vniutrajšok tejto svetovej čiastky je ešte na mnoho neznámy. Z pomedzi hôr spomeneme **Modré hory** a z riek **Murray**. Medzi plodami, hlavne zo zvieratskej ríše, má i také, ktoré sa v iných čiastkách sveta nenachádzajú, k. p. **Kenguru** čili klokan, **zobalec**, australský pes a i. Má i bohaté bane na drahé kovy.

Tunajší **praobyvateli** sú maláji čili australskí muríni. Južné a východné kraje obydlené sú zväčša anglickými vystehovalcami, ktorí tu už viacej prekvitajúcich osad a miest majú. Medzi týmito poslednými najznamenitejšie je **Sidney**, s prístavom, na východnom brehu, sídlo anglického hlavného správca; ďalej **Melburne**, s anglickým vŕeučilištom, na juhovýchodu. Z pomedzi polynéskych ostrovov spomenúť treba: **Novú Guineu**, **Novú Britanni**u, zem **Van Diemen-ovú** a i. I tu sa vždy viac rozmáha obyvateľstvo a vzdelanosť europejská.

Austral

Površí

Obyvat

Zn. mi

O B S A H.

Diel prvý.

I. Úvod		3
II. Rozhľad po vlasti		9

Diel druhý.

III. Uhorsko		12
VI. Podrobný opis državy uhorskej		16
a) Okolie preddunajské		16
b) „ zadunajské		19
c) „ predtisské		21
d) „ zatisské		23
e) „ sedmohradské		25
Spojené krajiny a čiastky		28

Diel tretí.

V. Mocnárstvo rakúske		29
VI. Europa		31
VII. Asia		36
VIII. Afrika		38
IX. Amerika		39
X. Australia		41

BUZÁROVITS GUSZTÁV KIADÁSA ESZTERGOMBAN.

GYÖRFFY JVÁN

képekkel diszitett

NÉPISKOLAI TANKÖNYVEI.

MAGYAR KIADÁS.

I. **Földrajzi könyvecske.** Magyarország, az öt világrész és a keleti és nyugoti félgömb vázlatos térképeivel. II. **Magyarország története.** A magyar vezérek és királyok arcképeivel továbbá egy történeti jelenet ónvésetü rajzával. III. **Természetrjz.** Az állat- és növényvilág 135 ábráival diszitve.

TÓT KIADÁS.

G y ö r f f y - h o

obrázskové

učebné knížky pre národné školy.

I. Kratky zemepis. II. Dejepis krajiny uhorskej.

III. Prirodopis.

Ára egy-egy könyvnek 10 kr. o. é.

Tömeges megrendelésnél a szegényebb sorsu gyermekek részére ingyen példányokkal szolgálók; 50 egyszerre akár mindnyájából vegyest — megrendelt példány után: 5 ingyen — 100 megrendelt után 12 ingyendarab jár.

Györffy-féle

TERMÉSZETRAJZI

SZINEZETT FALI-TÁBLÁK.

A népiskolai természetrjzi oktatáshoz való legcélszerűbb és legolcsóbb tanszer 135 szinezett ábrával 3 vászonra vont és teljesen felszerelt fali abrosz, magyar, tót vagy német szöveggel.

I. Györffy-féle természetrjzi fali-táblák. II. Györffy-ho stenné o brazy prirodopisné. III. Györffy'schen Wandtafeln für den ersten naturkundlichen Unterricht.

Ára egy-cjy példánynak 5 frt. o. é.

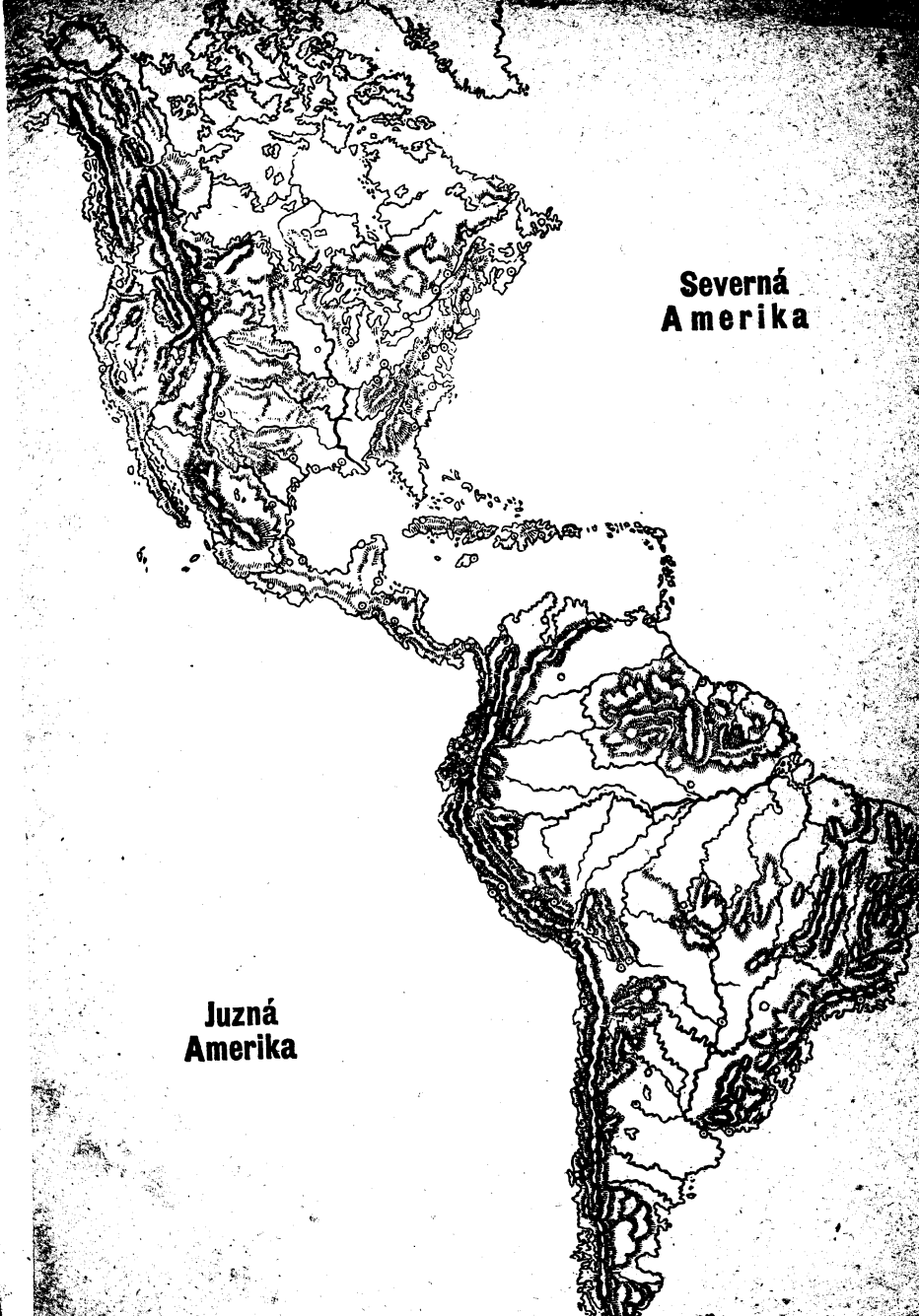
(Cena jedného výtisku 5 zl.)

Asia

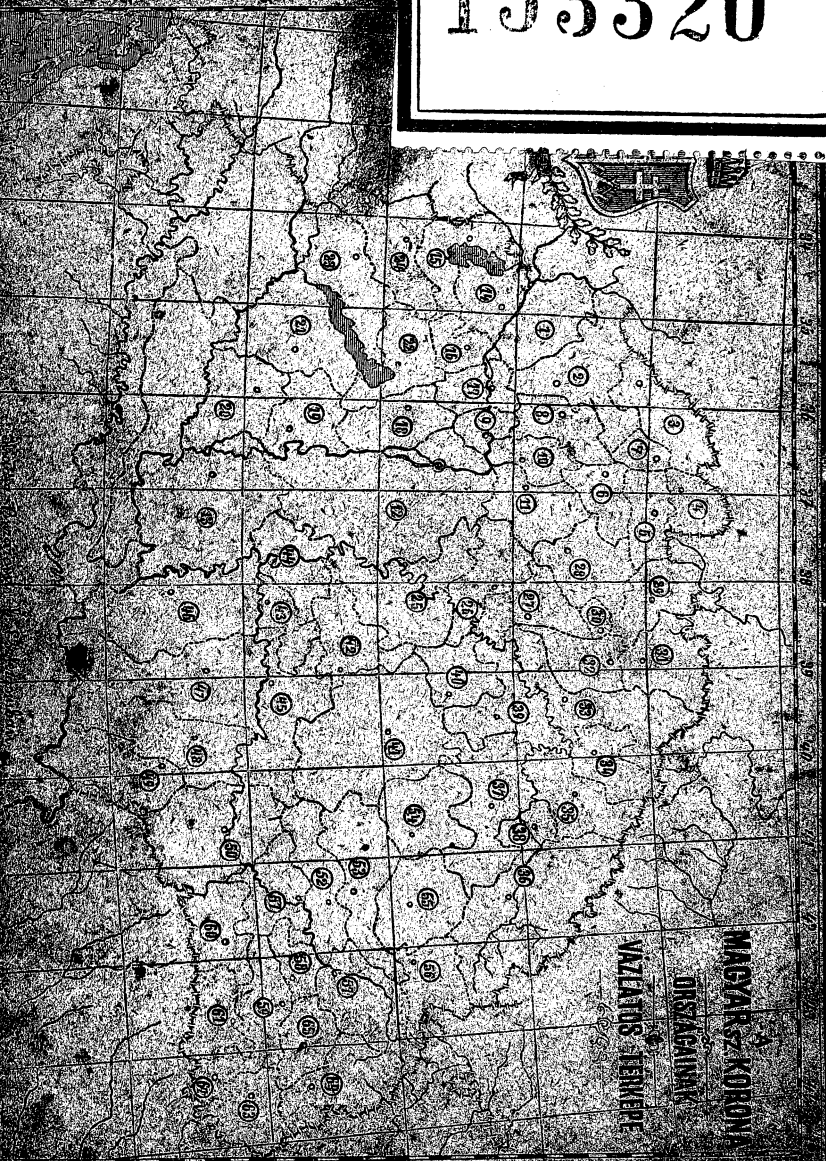
Australia

**Severná
Amerika**

**Juzná
Amerika**

153320

MAGYAR SZ. KORONA
ORSZÁGAINAK
VAZELATOS TERNÉRE